

Prešovská univerzita v Prešove  
Gréckokatolícka teologická fakulta



# Ad fontes liturgicos 10

*Metodológie liturgického výskumu ako nástroj  
pri zachovaní zmyslu a ducha liturgie*

Zborník príspevkov  
z medzinárodnej vedeckej konferencie  
GTF PU v Prešove 23. – 24.10.2019

Prešov 2020

Názov: **Ad fontes liturgicos 10**

*Metodológie liturgického výskumu ako nástroj pri zachovaní  
zmyslu a ducha liturgie*

Editori: © Marcel Mojzeš – Martin Tkáč – Daniel Sabol

Recenzenti: prof. ThDr. Marek Petro, PhD.

prof. ThDr. Gabriel Ragan, PhD.

dr hab. Michał Wyrostkiewicz, prof. KUL

Grafická úprava a návrh obálky: ThLic. Martin Tkáč, PhD.

Za obsah a jazykovú stránku textov zodpovedajú autori príspevkov.

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani jeho časť nemožno  
reprodukovat' bez súhlasu majiteľa práv.

Vydavateľ: © Prešovská univerzita v Prešove

Gréckokatolícka teologická fakulta

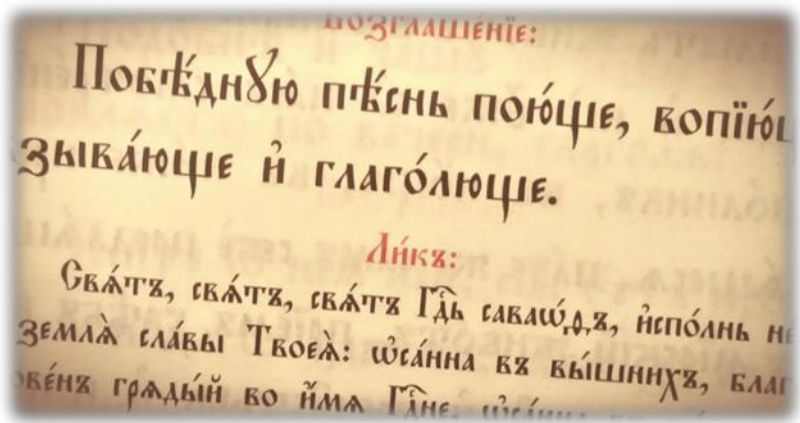
Zborník vychádza v rámci projektu VGA M. Russnáka č. 2019/KST/15.

**ISBN 978-80-555-2586-0**

GRÉCKOKATOLÍCKA TEOLOGICKÁ FAKULTA  
PREŠOVskej UNIVERZITY V PREŠOVE

PÁPEŽSKÁ UNIVERZITA JÁNA PAVLA II. V KRAKOVE  
UKRAJINSKÁ KATOLÍCKA UNIVERZITA V ĽVOVE

GRÉCKOKATOLÍCKA TEOLOGICKÁ VYSOKÁ ŠKOLA  
SV. ATANÁZA V NYÍREGYHÁZI



## Ad fontes liturgicos X.

*„Metodológie liturgického výskumu ako nástroj  
pri zachovaní zmyslu a ducha liturgie“*

GTF PU v Prešove

23. – 24.10.2019

## PROGRAM KONFERENCIE: 23. 10. 2019

08:00 Registrácia účastníkov

### 08:30 OTVORENIE KONFERENCIE A I. BLOK PREDNÁŠOK

Mons. prof. ThDr. Peter ŠTURÁK, PhD., dekan GTF PU - Úvodný príhovor

Przemysław NOWAKOWSKI CM, UPJPII, Kraków - *Štatúty Zamojskej synody z roku 1720 – historický prameň poznania zmien v liturgii gréckokatolíckej cirkvi v XVIII. storočí*

Vasyl RUDEJKO, UKU, Lvov - *Liturgické štruktúry „molebnych pinij“ v Trebníku Petra Mohyly a ich spojitost' s bohoslužbami denného cyklu liturgie hodín*

István IVANCSÓ, Gréckokatolícky teologický inštitút sv. Atanáza, Nyíregyháza - *Malé hodinky byzantskej cirkvi - liturgický nástroj pre objavovanie a interpretáciu paschálneho tajomstva Ježiša*

10:00 Diskusia a prestávka

### 11:00 II. BLOK PREDNÁŠOK

Adelajda SIELEPIN CHR, UPJPII, Kraków - *Metodológia ako zrkadlo skúmaného objektu*

Petro SABAT, UKU, Lvov - *Metodológia výskumu rukopisných liturgických kníh (slovanských trebníkov)*

János NYIRÁN, Gréckokatolícky teologický inštitút sv. Atanáza, Nyíregyháza - *Metodológia reлектúry textov byzantskej hymnografie (niekoľko príkladov z veľkého týždňa byzantského obradu)*

12:00 Diskusia

13:00 Obed

### 14:30 III. BLOK PREDNÁŠOK

Viktoriya SEMENOVA, UPJPII, Kraków - *Dramaturgia a právo: dodatkové metódy v analýze liturgie*

Štefan ŠAK, PBF PU, Prešov - *Modlitba – cesta k Bohu v kontexte svätej liturgie*

Michal GLEVAŇÁK, Univerzitná knižnica PU, Prešov - *Slávenie Božskej liturgie sv. Jakuba – návrat k otcom alebo „skutočný organický vývoj“?*

15:30 Diskusia a ukončenie akademickej časti konferencie

**16:30 LITURGIA SV. APOŠTOLA JAKUBA – katedrála sv. Jána Krstiteľa  
Slávená pri príležitosti 25. výročia prvého slávania tejto liturgie  
Hlavný slúžiteľ: prof. Thdr. Vojtech Boháč, Phd.**

18:30 Večera

19:30 Pracovné stretnutie ohľadom Štatútu združenia Ad fontes liturgicos



## PROGRAM KONFERENCIE: 24. 10. 2019

### 08:30 I. BLOK PREDNÁŠOK

Janusz MIECZKOWSKI, UPJPII, Kraków - **Ponímanie prameňa a kritika prameňa z pohľadu historika**

Ihor VASYLYSHYN, UKU, Lvov - **Univerzálna a partikulárna bohoslužba – limity partikulárnej bohoslužby v bohoslužbách moderných malých skupín v Cirkvi**

Jarosław SUPERSON SAC, UPJPII, Kraków - **Pokus o prezentáciu výskumných metód použitých pri výskume komponentu „preces“ v slávení liturgie hodín**

Vasyl POPELASTYJ, UKU, Lvov - **Sviatostné vyznanie v gréckych tlačených euchologionoch**

09:50 Diskusia a prestávka

### 11:00 II. BLOK PREDNÁŠOK

Avhustyn SOLANSKIJ, Teologická akadémia bl. T. Romžu, Užhorod - **Liturgická katechéza ako metóda povzbudenie k aktívnej a uvedomelej účasti v bohoslužbách**  
Vojtech BOHÁČ, GTF PU, Prešov - **Metodológia ducha liturgie u pápeža Benedikta XVI.**

Marcel MOJZEŠ, GTF PU, Prešov - **Predstavenie vízie Domu liturgie a spirituality v Prešove**

Martin TKÁČ, GTF PU, Prešov - **Liturgia v živote mladého človeka**

Marcel MOJZEŠ, GTF PU, Prešov - **Prezentácia dvoch nových prírastkov knižnice GTF PU v Prešove:**

Cyril Korolevskij: *Kniga Bytija Moego;*

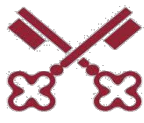
Hierafikon Makaria (Târgoviște, 1508)

12:50 Diskusia a záver konferencie

13:30 Obed



**КОНЕЦ, А БОГЪ СЛАВА.**



Uniwersytet Papieski  
Jana Pawła II



**KONFERENCIA SA REALIZUJE AKO SÚČASŤ PROJEKTU  
VGA M. RUSSNÁKA Č. 2019/KST/15.**

**VEDECKÍ GARANTI KONFERENCIE:**

prof. ThDr. Vojtech Boháč, PhD.

prof. ThDr. István Ivancsó, PhD.

dr hab. Premysław Nowakowski CM

doc. ThDr. Marcel Mojzeš, PhD.

Dr. Vasiľ RUDEJKO

**ORGANIZAČNÝ VÝBOR KONFERENCIE:**

prof. ThDr. Vojtech Boháč, PhD.

doc. ThDr. Marcel Mojzeš, PhD.

ThLic. Martin Tkáč, PhD.

Mgr. Daniel Sabol

PhDr. ThLic. Marek Kríštof

ThLic. Damián Saraka

Mgr. Marek Fatľa

**MIESTO KONANIA KONFERENCIE**

GRÉCKOKATOLÍCKA TEOLOGICKÁ FAKULTA

PREŠOVskej UNIVERZITY V PREŠOVE

Ulica biskupa Gajdiča 2

080 01 Prešov

e-mail: [www.unipo.sk/greckokatolicka-teologicka-fakulta](http://www.unipo.sk/greckokatolicka-teologicka-fakulta)

## **OBSAH**

**Úvodné slovo pri otvorení medzinárodnej konferencie ..... 9**  
Mons. prof. ThDr. Peter ŠTURÁK, PhD.

**Statuty synodu Zamojskiego 1720. roku – historyczne źródła poznania  
zmian w liturgii kościoła greckokatolickiego XVIII. wieku ..... 11**  
Przemysław NOWAKOWSKI, CM

**Літургічні структури "молебний піній" у требніку Петра Могила  
та їх з'єднання з роботою днівного циклу літургії часів ..... 31**  
Василь РУДЕЙКО

**Uno strumento liturgico per scoprire ed interpretare il mistero  
pasquale di Gesù Cristo: le ore minori della Chiesa bizantina ..... 44**  
István IVANCSÓ

**Metodologia jako zwierciadło natury przedmiotu badawczego ..... 60**  
Adelajda SIELEPIN, CHR

**Metodologia per lo studio dei libri liturgici manoscritti (eucologi  
slavi) ..... 82**  
Петро САБАТ

**Metodologia della rilettura di testi nell'innografia bizantina  
(Alcuni esempi della Settimana Santa) ..... 102**  
János NYIRÁN

**Prawo rzymskie i dramaty greckie w badaniach liturgii mszy świętej.  
Propozycje metodologiczne ..... 125**  
Viktoriya SEMENOVA

**Pojem prameňa a jeho kritika z historického hľadiska ..... 142**  
Janusz MIECZKOWSKI

**Універсальне і партикулярне богослужіння («межі» парти-  
кулярного у відправах малих молитовних груп у Церкві) ..... 165**  
Ігор ВАСИЛИШИН

<b>Próba przedstawienia metod badawczych stosowanych w badaniach komponentu <i>preces</i> w celebracji <i>Liturgia Horarum</i>.....</b>	<b>176</b>
Jarosław SUPERSON	
<b>Sacramental confession in Greek printed euchologies.....</b>	<b>194</b>
Василь ПОПЕЛЯСТИЙ	
<b>Літургійна катехиза як метод заохочення до активної і свідомої участі в Богослуженнях .....</b>	<b>220</b>
Августин СОЛАНСЬКИЙ	
<b>Metodológia ducha liturgie u pápeža Benedikta XVI.....</b>	<b>232</b>
Vojtech BOHÁČ	
<b>Predstavenie výzie Domu liturgie a spirituality v Prešove.....</b>	<b>238</b>
Marcel MOJZEŠ	
<b>Liturgia v živote mladého človeka.....</b>	<b>243</b>
Martin TKÁČ	
Zoznam autorov .....	263



# ЛІТУРГІЙНІ СТРУКТУРИ "МОЛЕБНИЙ ПНІЙ" У ТРЕБНІКУ ПЕТРА МОГИЛИ ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК ІЗ БОГОСЛУЖІННЯМИДОБОВОГО КОЛА

*Василь РУДЕЙКО*

**Abstract:** In this article the author analyzes liturgical structures of the sacramentary, entitled molebens (paraclesis). The main item of the research is the similarity of the molebens' structures with their equivalents in the liturgy of the hours. It is interesting that archaic elements of the daily office services are often preserved in the sacramentary services, which for some reasons are lost in today liturgical practice. The article highlights the important methodological way of research of the daily office services through the consideration of their equivalents in other liturgical orders, in particular in the sacramentary services.

**Key words:**

Byzantine liturgy. Horologion. Liturgy of the Hours. Moleben services. Liturgical sources.

\* \* \*

Незважаючи на дослідницьку діяльність як православних дослідників дореволюційної Російської імперії, так і їх католицьких колег довоєнного й повоєнного періоду, історія та богослов'я візантійської літургійної науки все ще далекі від того стану, який можна назвати задовільним. Численні літургійні джерела все ще не знайшли свого прискіпливого науковця, а багатьом літургійним феноменам присвячено лише побіжну, другорядну увагу.

З огляду на методологію літургійних досліджень також, незважаючи на багатство законів літургієтворення, сформульованих попередніми дослідниками,<sup>1</sup> потрібно додавати нові та очікувати ще не відкритих, які дадуть нам більше інструментів для розуміння історичних витоків та смислових навантажень тих способів комунікації Бога і людей, які ми називаємо літургією церкви.

<sup>1</sup> A. Baumstark, *Liturgie comparée. Principes et méthodes pour l'étude historique des liturgies chrétiennes*, Chevtagne 1953. R.F. Taft; G. Winkler (Eds.), *Comparative liturgy fifty years after Anton Baumstark (1872-1948): acts of the international congress, Rome, 25-29 September 1998, Roma 2001.*

Спроба представлення одного із таких підходів є новою також для мене, оскільки я жодним чином не відношу себе до знавців історії формування літургійної книги, яку називають Євхологіоном чи Требником.<sup>2</sup> Мої наукові зацікавлення лежать передусім у царині богослужінь добового кола. Все ж наважуся звернути Вашу увагу на певний феномен взаємопроникнення богослужбових практик Требника та Часослова, засвідчених у богослужбових чинах т.зв. «молебних піній», чи параклісів, якими повняться принаймні слов'янські требники. У деяких церквах вони інколи формують окрему частину требника із назвою «Книга молебних піній».<sup>3</sup>

Моє коротке й оглядове представлення не претендуватиме на повноту викладу, ані на вичерпність досліджуваної теми. Така претензія була б надто амбітною навіть для монографічного дослідження. Кожна літургійна книга під цим оглядом є унікальною, особливо, коли брати до уваги період рукописної традиції. Із започаткуванням книгодрукування певна уніфікація традиції хоча й відбулася, все ж досить умовна й обмежена. Кожен окремий стародрук був джерелом сам для себе і не мав на меті бути подібним на інший, не зважаючи на те, що той міг бути надрукований в тому ж самому місці чи в тій самій друкарні.

Подібні літургійні феномени із ідентичними літургійними структурами у межах тієї самої книги можуть носити різні назви, і навпаки, богослужіння із подібними назвами можуть мати абсолютно різні структури. Особливо це стосується історії євхологіона чи требника, який, окрім богослужінь звершення Таїнств та важливіших богослужінь, часто носив компілятивний характер і був свого роду антологіоном, зібраним із різних джерел.

Джерелом свого огляду я вибрав Требник митрополита Петра Могили саме з огляду на згадану вище проблематику. Але також і за те, що він є однією із найбільш відомих і, правдоподібно, найбільш досліджених пам'яток візантійсько-слов'янської літургійної традиції.<sup>4</sup> Предметом мого огляду будуть молебні чини, які

---

<sup>2</sup> M. Arranz, *L'Eucologio Constantinopolitano agli inizi del secolo XI. Hagismatarion & Archieraticon con l'aggiunta del Liturgicon*, Roma 1996.

<sup>3</sup> Див. Требник. Часть четвертая. Книга молебных пиний, Рим 1952.

<sup>4</sup> P. Meyendorff, *The Liturgical Reforms of Peter Mogila: A New Look* // *St. Vladimir's Theological Quarterly* 29/2 (1985), 101–114. П. Мейендорф Літургійні реформи Петра Могили: новий погляд // П. Могила: богослов, церковний і культурний діяч. – Київ 1997, 61-73. A. Wenger, *Les influences du Rituel de Paul V sur le Trebnik de Pierre*

містяться у цьому требнику, передусім під оглядом подібності їх структурних елементів із богослужіннями добового кола, відтак, зумисне унікатиму вказівок на ті елементи чинів, які є притама-нними конкретним нагодам, для яких ці чини були створені. Цим відмінностям в одному із можливих джерел Требника Могили, рукопису ватиканської бібліотеки *Борджіо ілліріко славо №15*, присвятив одну із своїх статей доктор Петро Сабат.<sup>5</sup>

### Що розуміється від терміном «Молебен»?

У літургіології молебном або молебним пінієм називають бого-служіння, основою якого є благання церквою Христа, Богородиці чи святих у якомусь конкретному наміренні.<sup>6</sup> Правдоподібно, молебні пінія як літургійний феномен виникли у Візантії. При-наймні, згідно із традицією, створення молебня приписують двом візантійським авторам – малий молебен чи параклис мав би належати перу монаха Теостерікта (8 ст), а літургійна форма великого молебня за тою ж традицією була створена імператором Теодором II Ласкарісом (13 ст). Із Візантії ці богослужіння потрапили на слов'янські землі, де їх використали для створення великої кількості молитовних чинів, присвячених різноманітним нагод. Особливо багатим під цим оглядом є саме Требник митрополита Петра Могили.

Загальну структуру молебного пінія чи параклису можна окреслити наступним чином:<sup>7</sup>

---

Moghila // in *Mélanges en l'honneur de Monseigneur Michel Andrieu*. Strasbourg 1956, 477-499. Е.М. Крыжановский, О требнике киевского митрополита Петра Могилы // Е. Крыжановский, Собрание сочинений. Том I, Киев 1890, 87-165. Е. Крыжановский, Заботы об исправлении требника в южно-русской митрополии до издания Требника Петра Могилы // Е. Крыжановский, Собрание сочинений. Том I, Киев 1890, 73-75.

<sup>5</sup> П. Сабат, Історія походження молебнів з канонами із рукописного Київського требника XV – поч. XVI ст. *Borgiano Illirico 15* з Ватиканської бібліотеки, їх рецепція в Київській та московській церкві // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. : Історичне релігієзнавство №5 (2011), 191-201. Див. також П. Сабат, Молебні чинопослідування київського Требника 1646 р. за збереження православної віри. // Журнал з Еклезіології і Церковного права: метров №15 (2018), 151-167.

<sup>6</sup> М. Желтов, Молебен // Православная энциклопедия, Том. 46 (Москва 2017), 479-490.

<sup>7</sup> Требник. Часть пятая и последняя. Рим 1953, 1-40.

Вступний виголос: «Благословен Бог наш»  
Начало обичне  
Псалом (в основному 142, але може й залежати від конкретної нагоди)  
«Бог Господь і явився нам»  
Тропар/тропарі  
Псалом 50  
Канон  
(За бажанням акафіст)  
Прокімен  
Всяке дихання  
Євангеліє  
Стихири  
Литійна ектенія «Спаси, Боже»  
Приспів 7,8,9 пісень  
Достойно  
Трисвяте-Отченаш  
Тропарі «Помилуй нас, Господи»  
Сугуба ектенія  
Молитва  
Відпуст

Навіть на перший погляд, для того, хто знає літургійну традицію церков візантійського обряду, у цій структурі легко побачити елементи візантійської утрени. Серед дослідників панує згода щодо того, що молебен запозичив свою основу саме від цього богослужіння добового кола.

### **Літургійні структури молебнів у Требнику Петра Могили**

Якщо говорити про молебні у требнику Петра Могили, вартує наголосити, що тут даний літургійний феномен далекий від уніфікації як під оглядом термінології, так і щодо молитовних структур. Так, у різних випадках Петро Могила вживає терміни «молебен», «молебное послідованіє» та «молебное пініє». Все ж, якщо дивитись на богослужіння требника з огляду на його літургійні структури, то до групи молебнів слід буде зарахувати також і ті, назви яких не включають слова «молебен, молебний». До них належать Чини освячення води, оснування церкви, монастиря чи міста, благословення в дорогу до святих місць чи на

війну, чин літопровадження, благодарення за отримані благодаті і більшість похоронних чинів, а навіть також тайнство елеопомазання, - загальною кількістю понад 25 богослужінь.

Що стосується літургійних структур, то, як і в більшості древніх джерел, у требнику Могили, здається, немає двох абсолютно ідентичних. Все ж можна звести більшість із них до двох типів, кожний з яких, своєю чергою, матиме довший та коротший варіант.

### Групи коротких молебнів

Група молебнів, яка використовує літургійну структуру із найменшим набором літургійних елементів, запозичених із богослужінь добового кола, представлена **Чином оснування церкви**,<sup>8</sup> **Чином оснування нового монастиря**,<sup>9</sup> **Чином оснування нового міста**<sup>10</sup> та **Чином благословення військового човна**.<sup>11</sup>

*Виголос:* Благословен Бог наш  
 Начало обичне  
 Псалом  
 Мирна ектенія  
 Бог Господь  
 Тропар  
 Псалом 50  
 Тропар (або кондак)  
 Молитви, притаманні окремим чинам  
 Сугуба ектенія  
 Відпуст

Інша група подібних малих молебнів відрізняється від цієї тим, що, замість псалма 50 і Тропаря, у них є припис читати апостола та євангеліє із прокіменом та аलिлуарієм, подібно до того, як його читають на Божественній Літургії. До цієї групи можна зарахувати **Чин благословення на подорож у святі місця**,<sup>12</sup> **Чин благословення для подорожжєй водою**.<sup>13</sup>

<sup>8</sup> Требник, Київ 1646, Ч.2, 52.

<sup>9</sup> Требник, Київ 1646, Ч.2, 158.

<sup>10</sup> Требник, Київ 1646, Ч.2, 179.

<sup>11</sup> Требник, Київ 1646, Ч.2, 238.

<sup>12</sup> Требник, Київ 1646, Ч.2, 227.

<sup>13</sup> Требник, Київ 1646, Ч.2, 232.

Хоча сьогодні зарано говорити про їх древність та оригінальність, з огляду на розуміння структур богослужінь добового кола ці молитовні чини є досить цікавими. Передусім тим, що, взяті самі по собі, вони являють давню структуру полунощної служби візантійського обряду перед тим, як вона зрослась із ранковою службою.<sup>14</sup> Іншими словами, ці молитовні чини требника вказують нам, що літургійна єдність, яка розпочинає структуру сучасної утрени, є завершеним богослужінням і як така може використовуватись не лише як складова молитвословій требника, а й як окремий час добового кола – альтернатива для сучасної полунощниці.<sup>15</sup>

### Групи довгих молебнів

Літургійні структури довгих молебних піній характерні передусім присутністю в них канонів. Сюди слід зарахувати *Молебний спів у час посухи*,<sup>16</sup> *Благодарення про отримання благодіяння Божого*,<sup>17</sup> *Мале освячення Води*<sup>18</sup> та *Чин погребення дитини*,<sup>19</sup> хоча останні два мають суттєві варіації у структурах. Ця група молебних богослужінь має наступну загальну структуру:

*Виголос:* Благословен Бог наш  
Начало обичне  
Псалом  
Мирна ектенія  
Бог Господь  
Тропарі  
Псалом 50  
Канон (інколи без сідалного і кондака по 3 і 6 піснях)  
Достойно  
Трисвяте-Отченаш

---

<sup>14</sup> Про це див. Х.Матеос, Деякі проблеми візантійської утрени // Е. Квінлан/В. Рудейко (Видд.), Світло єси, Христе. Богослужіння добового кола. Антологія досліджень, Львів 2012, 181-228.

<sup>15</sup> До прикладу, ця частина сучасної утрени зафіксована як окреме богослужіння (шостий час ночі) в одному із давніх грузинських часословів (Sin.geo.34), віднайдених на Синаї, опрацьованим у контексті, на жаль, все ще не опублікованої докторської праці Стіга Симеона Фройсхова.

<sup>16</sup> Требник, Київ 1646, Ч.3, 183.

<sup>17</sup> Требник, Київ 1646, Ч.3, 408.

<sup>18</sup> Требник, Київ 1646, Ч.2, 3.

<sup>19</sup> Требник, Київ 1646, Ч.1, 729.

Тропарі  
 Святий Боже  
 Апостол-Євангеліє  
 Сугуба ектенія  
 (Славослов'я або Пісню Амвросія Тебе Бога хвалим) – лише у  
 Благодаренні про отримання благодіяння Божого.  
 Молитви  
 Відпуст

У основних рисах ця група богослужінь є лише розширенням вже згаданих вище малих молебнів внаслідок додавання канону чи славословних елементів. Цікавою особливістю у цій літургійній структурі є присутність співу трисвятого перед читаннями Апостола та Євангелія. З одного боку, це може вказувати на те, що автори літургійних структур намагались поєднати давню полунощну службу із Літургією Слова. З іншого боку, таке поєднання може вказувати на давню традицію читання Апостола та Євангелія на утрени після входу на Великому славослов'ї, засвідчену у богослужінні утрени Великої Суботи.<sup>20</sup>

Більш цікавою з огляду на літургійні структури богослужінь добового кола є наступна велика група довших молебнів, до яких входять *Молебний спів ГНІХ*<sup>21</sup>, *Молебний спів за примирення і об'єднання церков*,<sup>22</sup> *Молебний спів за царя і за людей*,<sup>23</sup> *Молебний спів при нашестві варварів*,<sup>24</sup> *Молебний спів у час зливи*,<sup>25</sup> *Молебний спів у час епідемії*,<sup>26</sup> *Молебний спів у загальних потребах*,<sup>27</sup> *Молебний спів за тих, які творять милостиню*,<sup>28</sup> *Молебний спів у час землетрусу*<sup>29</sup>. Ось їх загальна структура:

Благословен Бог наш

<sup>20</sup> Див. Службник на Страсний Тиждень, Львів 2006, 148-151.

<sup>21</sup> Требник, Київ 1646, Ч.3, 93.

<sup>22</sup> Требник, Київ 1646, Ч.3, 116.

<sup>23</sup> Требник, Київ 1646, Ч.3, 136.

<sup>24</sup> Требник, Київ 1646, Ч.3, 158.

<sup>25</sup> Требник, Київ 1646, Ч.3, 203.

<sup>26</sup> Требник, Київ 1646, Ч.3, 215.

<sup>27</sup> Требник, Київ 1646, Ч.3, 247.

<sup>28</sup> Требник, Київ 1646, Ч.3, 283.

<sup>29</sup> Требник, Київ 1646, Ч.3, 266.

Начало обичне

Псалом

Мирна екте́нія

Бог Господь

Тропарі

Псалом 50

Канон (сугуба екте́нія по 3 пісні, а після 6-ї – степенна і все від прокімена до екте́нії)

Достойно

Трисвяте-Отченаш

Тропарі

Молитва

Відпуст середній

Основними особливостями цих молебнів, окрім присутності у їх структурах канонів, є те, що сугуба екте́нія, яка зазвичай іде наприкінці богослужіння, там поставлена після третьої пісні канону. У різних молебних пінях цього типу вона може передувати сідальному або слідувати за ним. Іншою особливістю є присутність читання євангелія після шостої пісні канону, а не наприкінці богослужіння, як це було у дотепер описаних випадках. Читання євангелія у цих молебних пінях у загальному відповідає подібному читанню на святкових утренях. У деяких випадках йому навіть передує спів степенних. Таке позиціонування євангельського читання було притаманним давньому єрусалимському уставові, як це можна побачити із богослужіння квітної неділі у т.зв. «Святоргобському Типіконі» із 1122 року.<sup>30</sup> З іншого боку, присутність степенних перед читанням євангелія є прямою вказівкою на запозичення із студитського уставу. Але ще з іншого боку, слов'янський устав Алексія Студита з 11-12 століть не знає позиціонування євангельського читання після 6-ї пісні канону.<sup>31</sup>

Ці особливості можуть також вказувати на древність літургійних структур, представлених у цих молебнях, оскільки від певного часу традиція читати євангеліє після 6-ї пісні канону зникає. На давність збережених у цих богослужбових чинах літургійних структур бого-

---

<sup>30</sup> Див. А.Пападопуло-Керамевс, *Ανάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας*, т. β', Петрополіс 1894, 11.

<sup>31</sup> Див. А. Пентковский. Типикон патриарха Алексия Студита в Византии и на Руси. Москва 2001, 236, 238, 247 тощо.



служінь добового кола може вказувати теж наявність у каноні Молебного пінія у час землетрусу 2-ї пісні, яка зазвичай присутня лише у канонах тріоди.<sup>32</sup>

Важливим є наголосити, що, окрім виняткового випадку богослужіння Благодарення за отримані благодаті, жодне із цих молебних піній не містить літургійних елементів, типових для другої частини утрени – від світильного до славослов'я, що знову підкреслює той факт, що сучасний чин утрени дуже чітко поділяється на дві частини: полунощницю - від виголосу і до «Достойно» та властиво утрено – від світильного до славослов'я та главоприклонної молитви.<sup>33</sup>

### Заупокійні богослужіння

Окремим пунктом хочу згадати тут заупокійні богослужіння. Окрім похорону священика, який вкладено у структуру суботньої утрени зі співом світильного, хвалитних, славослов'я, Сподоби Господи, Благо є ісповідатися Господеві, структури інших заупокійних богослужінь, а передусім Чину похорону та Парастасу, мають типову для інших молебних чинів структуру першої частини сучасної утрени до канону. Ось, до прикладу, структура Погребення вірних<sup>34</sup>:

*Виголос:* Благословен Бог наш  
 Псалом 90  
 Мирна ектенія  
 Аلیلія глас 8  
 Тропарі  
 Катизма 17 на дві статії з повторенням останніх стихів  
 Благословен еси, Господи  
 Ектенія  
 Сідальний  
 Стихири покойні, по три з кожного гласу  
 Ектенія  
 Кондак  
 Блаженства

<sup>32</sup> Про зникнення 2 пісні канону див. В. Ludger, Der Ausfall der 2.Ode im byzantinischen Neunodenkanon // Т. Michels (Hg.), Heuresis. Festschrift für Andreas Rohrer 25 Jahre Erzbischof von Salzburg, Salzburg, 1969, 91-101.

<sup>33</sup> В. Рудейко, Богословські мотиви утрени як спільнотної молитви // Наукові записки УКУ: Богослов'я 7 (2020), 87 – 106.

<sup>34</sup> Требник, Київ 1646, Ч.1, 585.

Апостол і Євангеліє  
Стихири на останнє цілування  
Трисвяте-Отченаш  
Тропарі  
Сугуба ектенія  
Відпуст

Цікавою вона є передусім тому, що у своїх основних рисах відповідає найдавнішому відомому чинові полунощниці, збереженому у Синайському Часослові №864, опублікованому в контексті докторської праці під керівництвом проф. Мігеля Арранца, сестрою Максим Лейла Ажуб.<sup>35</sup> Структура чину полунощниці цього часослова є наступною:

*Молитва Езекії*  
*Молитва Манасії*  
Псалом 90  
Алилуя, глас 4 (ст. Іс 26.9)  
Тропар троїчний  
Катизма 17 на дві статії  
Сідальний  
Серія піснеспівів ката сти́хов (попередники канонів).

Окрім цих ката сти́хов піснеспівів, у цьому часослові містяться два канони полунощні, а також два молебних (*пαρακλήτικός*) канони до пресвятої Богородиці. Не виключено, що ці молебні канони могли вживати як альтернативу до ката сти́хов піснеспівів у випадках, коли треба було молитись у певному наміренні. Якщо ця гіпотеза є правильною, то виданий сестрою Ажуб часослов дає нам відповідь відразу на два питання. Передусім, витоки сучасних молебнів потрібно шукати у поєднанні полунощниці із молебними канонами початково до Богородиці, а відтак і до Христа та до святих. З іншого боку, чин полунощниці у цьому часослові та елементи богослужінь добового кола, збережені у молебнях Требника Петра Могили, одноголосно свідчать про те, що перша частина сучасної візантійської Утрени від виголосу до завершення канону є давньою полунощною службою. Звичайно, ця остання теорія жодним чином

---

<sup>35</sup> Див. Livre d'heures du Sinaï (Sinaiticus graecus 864) / Éd. M. Ajjoub, J. Paramelle. Paris 2004, 233дд.

не є новою, її сформулював у кількох своїх статтях проф.Хуан Матеос ще в середині минулого століття.<sup>36</sup> Свідчення богослужінь требника є лише додатковим доказом на її користь.

### Дві маленьких деталі на завершення

Не лише цілісні літургійні структури, а й поодинокі елементи того чи іншого молебного богослужіння требника можуть вказувати на цікаві особливості, забуті сучасною церковною літургійною свідомістю. Зокрема, у свідомості вірних, а подекуди й науковців, побутує думка, що виголос «Благословенне царство», який у сучасній традиції церков візантійського обряду вживається передусім у єхаристійних богослужіннях, в інших, таких як Таїнства Хрещення чи Вінчання, вказує на те, що їх в давнину поєднували із чином Літургії. Воно насправді так і є у випадку поєднання вечірні з Літургією. Все ж у цьому требнику цим виголосом починається також **Чин на завершення року**,<sup>37</sup> про поєднання якого з Літургією, здається, немає жодних згадок. Насправді виголос «Благословенне царство» є лише вказівкою на те, що цей чин, правдоподібно, походить із літургійної традиції Константинополя, у якій ним починався кожен літургійний чин.<sup>38</sup>

Іншою маленькою особливістю, яка вказує на збереження давнього способу звершення літургійної молитви, є місце мирної ектенії у Чині Таїнства елеопомазання не на початку, а наприкінці його частини, запозиченої із богослужіння добового кола, там, де нині зазвичай можна зустріти сугубу ектенію.<sup>39</sup> Це зміщення о. Хуан Матеос у своїй праці про розвиток візантійської літургії описав наступним чином: «Зміщення місця мирної ектенії на самий початок Літургії, що відбулося у дванадцятому столітті, наголосило радше на людських потребах, ніж на прославі Бога. Ми вважаємо, що цей антропоцентричний вступ має менше цінності, ніж давній теоцентричний. Саме святкування Літургії є школою християнської духов-

<sup>36</sup> Див. J. Mateos, Office de minuit et office du matin chez s. Athanase // OCP 28 (1962), 173–180.

<sup>37</sup> Требник, Київ 1646, Ч.3, 62.

<sup>38</sup> G. Podskalsky. Byzantinische Reichseshatologie. München 1972, с. 36–39.

<sup>39</sup> Требник, Київ 1646, Ч.1, 460-462.

ости; вірні повинні навчитися вважати Бога більш важливим, ніж себе та свої потреби».<sup>40</sup>

### Підсумок

На початку свого огляду я вказував на те, що мій погляд, до певної міри, є поглядом новачка, який не надто багато працював ані із требниками, ані конкретно із богослужіннями, які називаємо молебними пініями. Все ж, сподіваюся, цей огляд дав певні підтвердження того факту, що дослідження богослужінь Требника може дати цікавий матеріал для розуміння структур богослужінь добового кола і навпаки, знання структур та історії богослужінь добового кола дозволить краще проінтерпретувати літургійні елементи богослужінь Требника, вказати на їх можливе походження чи древність.

З огляду на методологію літургійних досліджень, сподіваюсь, цей огляд дасть заохочення інтенсивніше досліджувати окремі літургійні феномени не лише у контексті питомих їм джерел, а сприймати літургійну традицію як єдине джерело, дослідження якого може бути успішним лише тоді, коли досліджувати його цілісно.

### Bibliografia:

- BAUMSTARK, A. *Liturgie comparée. Principes et méthodes pour l'étude historique des liturgies chrétiennes*, Chevtogne 1953.
- MATEOS J., Office de minuit et office du matin chez s. Athanase // OCP 28 (1962), 173–180.
- MATEOS, J.: *The evolution of the byzantine liturgy* // *John XXIII Lectures. Vol. I. 1965. Byzantie Christian Heritage. John XXIII Center For Eastern Christian Studies*. New York : 1966, 84.
- MEYENDORFF, P.: *The Liturgical Reforms of Peter Mogila: A New Look* // *St. Vladimir's Theological Quarterly* 29/2 (1985), 101–114.
- П. Меєндорф Літургійні реформи Петра Могили: новий погляд // П. Могила: богослов, церковний і культурний діяч. – Київ 1997, 61-73.
- PODSKALSKY, G.: *Byzantinische Reichseschatologie*. München : 1972, с. 36–39.

---

<sup>40</sup> J.Mateos, *The evolution of the byzantine liturgy* // *John XXIII Lectures. Vol. I. 1965. Byzantine Christian Heritage. John XXIII Center For Eastern Christian Studies*. New York 1966, 84.

- R.F. TAFT; G. WINKLER (Eds.), *Comparative liturgy fifty years after Anton Baumstark (1872-1948): acts of the international congress*. Rome : September 1998, Roma : 2001.
- WENGER, A.: *Les influences du Rituel de Paul V sur le Trebnik de Pierre Moghila // in Mélanges en l'honneur de Monseigneur Michel Andrieu*. Strasbourg : 1956.
- ARRANZ, M.: *L'Euclologio Constantinopolitano agli inizi del secolo XI. Hagismatarion & Archieraticon con l'aggiunta del Liturgicon*. Roma : 1996.
- ЖЕЛТОВ М., *Молебен // Православная энциклопедия, Том. 46* Москва, 2017.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟ-ΚΕΡΑΜΕΒΣ Α., *Ανάλεκτα Τεροσολυμιτικής σαχολογίας, τ. β', Πετροπολις 1894*.
- ПЕНТКОВСКИЙ А., *Типикон патриарха Алексия Студита в Византии и на Руси*. Москва 2001.
- РУДЕЙКО В., *Богословські мотиви утрени як спільотної молитви // Наукові записки УКУ: Богослов'я 7 (2020)*.
- САБАТ П., *Історія походження молебнів з канонами із рукописного Київського требника XV – поч. XVI ст. Borgiano Illirico 15 з Ватиканської бібліотеки, їх рецепція в Київській та московській церкві // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. : Історичне релігієзнавство №5 (2011)*.
- САБАТ П., *Молебні чинопослідування київського Требника 1646 р. за збереження православної віри. // Журнал з Еклезіології і Церковного права: метрон №15 (2018)*.
- Службеник на Страсний Тиждень, Львів 2006.*
- Требник, Київ 1646, Ч.1.*
- Требник, Київ 1646, Ч.2.*
- Требник. Часть пятая и последняя. Рим 1953.*
- Требник. Часть четвертая. Книга молебних піній. Рим : 1952.*